

دانشگاه بوعلی سینا

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه اقتصاد

پایان نامه:

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
در رشته اقتصاد

عنوان:

بررسی اثر تجارت خارجی بر رشد اقتصادی ایران
با استفاده از جدول داده-ستانده ۷۳-۱۳۶۷

استاد راهنما:

دکتر علی سوری

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
توسعه مرکز

استاد مدتهاور:

دکتر محمدحسن فطرس

۱۳۸۲ ۱۶۱ ۱۰

پژوهشگر:

سعید مسعودزادگان

پاییز ۱۳۸۱

۴۵۹۱۴

تقدیم به:

تمام کسانی که مرا در این
راه یاری کردند

تقدیر و تشکر

سر بر آستان جلال پروردگار بی‌همتا می‌سایم که دگر بار توفیق اندوختن دانشی هر چند اندک را روزی ام فرمود. اکنون که بر فراز سالهای تحصیل به افتخار ایستاده‌ام، سرشارم از سپاس و ستایش ایزدی که مرا عزت کسب علم عطا فرمود و یاری‌ام نمود تا در این سالها، خالی از وسوسه‌های شیطانی و لبریز از عشق پاک او باشم؛

در کمال تواضع و فروتنی منت اساتید فرزانه و بزرگواری را به دوش می‌کشم که راهی نو پیش رویم گشودند و به ماورای نادانسته‌هایم راه نمودند.

بدینوسیله از زحمات استاد محترم راهنما، آقای دکتر علی سوری تقدیر می‌نمایم که در مراحل مختلف تحقیق کمک کردند و با سعه صدر کنجکاویها و مزاحمت‌های وقت و بی‌وقت مرا تحمل کردند و سایه‌به‌سایه قدمهای ناتوانم را توان بخشیدند.

همچنین از زحمات جناب دکتر محمدحسن فطرس که به عنوان مشاور، مرا در این راه یاری رساندند، کمال تشکر و قدردانی را به عمل می‌آورم.

از تمام اساتید گروه اقتصاد به ویژه از آقایان جناب دکتر نظری، جناب دکتر سلیمیان، جناب دکتر ابراهیمی، جناب دکتر عیسی‌زاده و آقای مهرگان کمال تشکر و قدردانی را دارم. از آقای دلگرم که همچون پدری مهربان برای تمام بچه‌های اقتصاد بود، نهایت تشکر را دارم؛ همچنین از آقای مرادی که در اتاق کامپیوتر همواره با نهایت خلوص برای تمام دانشجویان فعالیت می‌کنند، کمال تشکر را دارم.

از همراهان عزیز و دوستان همکلاسی آقایان حسین بیگلی، علی پژوتن، پیمان سعیدنیا و خانمها معصومه بازرگانی‌کیا، لیلا محمدی و نرگس دارسی که در این پروژه همواره یاری مهربان برای من بودند، کمال تشکر و سپاس را دارم.

از خانمها زهرا کریمی و فاضله خادم و آقای اکبری که به عنوان دانشجویان بزرگتر هیچ‌گاه از راهنمایی‌های دلسوزانه کوتاهی نکردند، سپاسگزارم.

از دوستان گرامی آقایان: امیرحسین قانعی، حسن طباطبایی، فرشاد بردار، جواد نجفی، امیر شفیعی، علی مرآتی، یوسف رهبر، بهادر بایی، محمود عباسی، قاسم فرزانه، منصور اکبرشاهی، محمود قهرمانی، فرزاد نظری‌زاده، ابوالفضل موحد، سلیمان یادگاری، محمود شاهپوری، امیر گودرزی تقدیر و تشکر می‌نمایم.

مسعودزادگان

پائیز ۸۱

نام خانوادگی: مسعودزادگان		نام: سعید
عنوان پایان نامه:		
بررسی اثر تجارت خارجی بر رشد اقتصادی ایران با استفاده از جدول داده - ستانده ۱۳۶۷-۷۳		
استاد راهنما: دکتر علی سوری		استاد مشاور: دکتر محمدحسن فطرس
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: اقتصاد	گرایش: علوم اقتصادی
دانشگاه: بوعلی سینا همدان	دانشگاه: ادبیات و علوم انسانی	تاریخ فارغ‌التحصیلی: پاییز ۸۱
واژه‌های کلیدی: صادرات، واردات، تجارت، رشد اقتصادی، داده - ستانده.		
چکیده:		
<p>با توجه به اینکه دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی از مهمترین اهداف دولت ایران می‌باشد، لازم است تا راهکارهای گوناگون رسیدن به رشد اقتصادی از لحاظ علمی مورد بررسی قرار گرفته شود تا بهترین راهکار برای رسیدن به رشد پایدار کشور انتخاب شود.</p> <p>در این راستا در این پایان‌نامه سعی شده است تا تئوری تجارت به عنوان موتور رشد اقتصادی برای ایران در دوره ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۳ با استفاده از جدول داده - ستانده بررسی شود.</p> <p>بررسی ماتریس داده - ستانده سالهای ۱۳۶۷ و ۱۳۷۳ نشان می‌دهد که در این سالها بیشترین تأثیر صادرات هر بخش اقتصاد بر روی رشد همان بخش می‌باشد و بیشترین اثر غیرمستقیم بر رشد سایر بخشها متعلق به بخش صنعتی کشور و کمترین آن متعلق به بخش نفت می‌باشد.</p> <p>همچنین بررسی اقتصاد کشور در دوره ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۵، نشان می‌دهد که عامل اصلی در رشد اقتصادی کل کشور در این دوره گسترش بازار داخلی بوده است. برای بخشهای گوناگون اقتصادی نیز این گسترش بازار داخلی بوده است که تأثیر زیادی در رشد اقتصادی داشته است. جز بخش نفت که گسترش صادرات عامل اصلی رشد این بخش می‌باشد.</p> <p>در بخش دیگر تابع صادرات و واردات بخشهای مختلف تخمین زده شده است. تا تأثیر تغییر در عوامل مؤثر بر صادرات و واردات بخشهای مختلف بر روی مقدار صادرات و واردات بدست آید و نهایتاً با تلفیق این بخش با جدول داده - ستانده سال ۱۳۷۳ توانسته‌ایم تأثیر یک تغییر یک درصدی در نرخ ارز رسمی را بر روی صادرات و واردات بخشهای گوناگون و سپس بر روی رشد بخشهای مختلف بدست آوریم.</p>		

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: مقدمه و کلیات
فصل دوم: ادبیات و پیشینه تحقیق	
۶-۲	۱-۲- نظریات مطرح شده در ارتباط با تجارت
۱۰-۲	۲-۲- تجارت خارجی به عنوان موتور رشد
۱۳-۲	۳-۲- منافع حاصل از تجارت
۱۳-۲	۱-۳-۲- منافع مستقیم تجارت خارجی
۱۴-۲	۲-۳-۲- منافع غیرمستقیم تجارت خارجی
۱۵-۲	۴-۲- استراتژی‌های تجارت و رشد
۱۶-۲	۱-۴-۲- استراتژی جایگزینی واردات
۱۸-۲	۱-۱-۴-۲- دلایل توجیهی جانشینی واردات
۱۹-۲	۲-۱-۴-۲- مراحل جانشینی واردات
۲۰-۲	۳-۱-۴-۲- رایج‌ترین انتقادات بر عملکرد و نقش جانشینی واردات
۲۱-۲	۲-۴-۲- استراتژی تشویق صادرات
۲۴-۲	۱-۲-۴-۲- ابزار و اهرم‌های رایج در سیاست توسعه صادرات
۲۵-۲	۲-۲-۴-۲- انتقادات وارد بر سیاست توسعه صادرات
۲۷-۲	۵-۲- بررسی مطالعات انجام گرفته در زمینه ارتباط تجارت و رشد اقتصادی
فصل سوم: روش تحقیق	
۳۱-۳	۱-۳- مقدمه
۳۲-۳	۲-۳- مدل‌های صادرات و واردات
۳۲-۳	۱-۲-۳- توابع واردات
۳۵-۳	۱-۱-۲-۳- تابع واردات کشاورزی
۳۷-۳	۲-۱-۲-۳- تابع واردات صنعت
۳۸-۳	۳-۱-۲-۳- تابع واردات خدمات
۳۸-۳	۲-۲-۳- توابع صادرات
۴۲-۳	۱-۲-۲-۳- تابع صادرات کشاورزی
۴۳-۳	۲-۲-۲-۳- تابع صادرات معدن

۴۴.....	۳-۲-۲-۳- تابع صادرات صنعت
۴۵.....	۳-۲-۲-۴- تابع صادرات خدمات
۴۶.....	۳-۳- مدلهای داده - ستانده
۴۶.....	۳-۳-۱- جدول داده - ستانده
۵۰.....	۳-۳-۲- شاخص‌های قابل اندازه‌گیری به وسیله جدول داده - ستانده
	۳-۳-۳- چگونگی اندازه‌گیری عوامل مؤثر بر رشد با استفاده از
۵۱.....	جدول داده - ستانده

فصل چهارم: نتایج تحقیق

۵۵.....	۴-۱- مقدمه
۵۵.....	۴-۲- نتایج تخمین توابع واردات
۵۵.....	۴-۲-۱- تابع واردات کشاورزی
۵۶.....	۴-۲-۲- تابع واردات صنعت
۵۷.....	۴-۲-۳- تابع واردات خدمات
۵۸.....	۴-۳- نتایج تخمین توابع صادرات
۵۸.....	۴-۳-۱- تابع صادرات کشاورزی
۵۹.....	۴-۳-۲- تابع صادرات معدن
۶۰.....	۴-۳-۳- تابع صادرات صنعت
۶۱.....	۴-۳-۴- تابع صادرات خدمات
۶۱.....	۴-۴- نتایج بخش داده - ستانده
۶۲.....	۴-۴-۱- ماتریس ضرایب فنی جدول داده - ستانده ۷ بخشی
۶۳.....	۴-۴-۲- ماتریس معکوس لئونتیف برای جدول داده - ستانده ۷ بخشی
	۴-۴-۳- ضریب تکاثری فراز، ضریب تکاثری نشیب، شاخص قدرت انتشار و
۶۷.....	شاخص حساسیت برای جدول ۷ بخشی
	۴-۴-۴- اندازه‌گیری اثرات عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی در دوره ۱۳۶۷-۱۳۷۳
۷۰.....	برای جدول ۷ بخشی
۷۴.....	۴-۴-۵- اندازه‌گیری تجزیه اثرات گسترش صادرات برای جدول ۷ بخشی
۷۷.....	۴-۴-۶- ماتریس ضرایب فنی جدول داده - ستانده ۱۷ بخشی
۸۲.....	۴-۴-۷- ماتریس معکوس لئونتیف برای جدول داده - ستانده ۱۷ بخشی
	۴-۴-۸- ضریب تکاثری فراز، ضریب تکاثری نشیب، شاخص قدرت انتشار
۸۶.....	و شاخص حساسیت برای جدول ۱۷ بخشی

۹-۴-۴- اندازه گیری اثرات عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی در دوره

۹۰..... ۱۳۶۷-۱۳۷۳ برای جدول ۱۷ بخشی

۹۵..... ۱۰-۴-۴- اندازه گیری تجزیه اثرات گسترش صادرات برای جدول ۱۷ بخشی

۹۹..... ۵-۴- تلفیق بخش اقتصادسنجی با بخش داده - ستانده

۱۰۲..... فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۰۶..... منابع

..... پیوست

فهرست جدول‌ها

عنوان	صفحه
جدول ۴-۱- ماتریس ضرایب فنی سال ۱۳۶۷، ۷ بخشی.....	۶۲
جدول ۴-۲- ماتریس ضرایب فنی سال ۱۳۷۳، ۷ بخشی.....	۶۳
جدول ۴-۳- ماتریس معکوس لئونتیف برای سال ۱۳۶۷، ۷ بخشی.....	۶۳
جدول ۴-۴- ماتریس معکوس لئونتیف برای سال ۱۳۷۳، ۷ بخشی.....	۶۴
جدول ۴-۵- ضریب تکاثری فراز و نشیب شاخص قدرت انتشار و شاخص حساسیت برای سال ۱۳۶۷.....	۶۷
جدول ۴-۶- ضریب تکاثری فراز و نشیب شاخص قدرت انتشار و شاخص حساسیت برای سال ۱۳۷۳.....	۶۹
جدول ۴-۷- عوامل مؤثر بر رشد در دوره ۷۳-۱۳۶۷.....	۷۰
جدول ۴-۸- عوامل مؤثر بر رشد در دوره ۷۳-۱۳۶۷.....	۷۱
جدول ۴-۹- عوامل مؤثر بر رشد در دوره ۷۳-۱۳۶۷.....	۷۱
جدول ۴-۱۰- تجزیه اثرات صادرات بر رشد اقتصادی در دوره ۷۳-۱۳۶۷.....	۷۴
جدول ۴-۱۱- تجزیه اثرات صادرات بر رشد اقتصادی در دوره ۷۳-۱۳۶۷.....	۷۴
جدول ۴-۱۲- تجزیه اثرات صادرات بر رشد اقتصادی در دوره ۷۳-۱۳۶۷.....	۷۶
جدول ۴-۱۳- ماتریس ضرایب فنی سال ۱۳۶۷، ۱۷ بخشی.....	۷۸
جدول ۴-۱۴- ماتریس ضرایب فنی سال ۱۳۷۳، ۱۷ بخشی.....	۷۹
جدول ۴-۱۵- ماتریس معکوس لئونتیف برای سال ۱۳۶۷، ۱۷ بخشی.....	۸۰
جدول ۴-۱۶- ماتریس معکوس لئونتیف برای سال ۱۳۷۳، ۱۷ بخشی.....	۸۱
جدول ۴-۱۷- ضریب تکاثری فراز و نشیب شاخص قدرت انتشار و شاخص حساسیت برای سال ۱۳۶۷.....	۸۷
جدول ۴-۱۸- ضریب تکاثری فراز و نشیب شاخص قدرت انتشار و شاخص حساسیت برای سال ۱۳۷۳.....	۸۹
جدول ۴-۱۹- اثرات عوامل مختلف بر رشد در دوره ۷۳-۱۳۶۷.....	۹۱
جدول ۴-۲۰- اثرات عوامل مختلف بر رشد در دوره ۷۳-۱۳۶۷.....	۹۲
جدول ۴-۲۱- تجزیه گسترش صادرات برای دوره ۷۳-۱۳۶۷، ۱۷ بخشی.....	۹۶
جدول ۴-۲۲- تجزیه گسترش صادرات برای دوره ۷۳-۱۳۶۷، ۱۷ بخشی.....	۹۷

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۶۵	نمودار ۱-۴- تأثیر افزایش صادرات بخش کشاورزی بر رشد بخشهای اقتصاد - سال ۱۳۶۷
۶۵	نمودار ۲-۴- تأثیر افزایش صادرات بخش صنعت بر رشد بخشهای اقتصاد - سال ۱۳۶۷
۶۶	نمودار ۳-۴- تأثیر افزایش صادرات بخش نفت بر رشد بخشهای اقتصاد - سال ۱۳۷۳
۶۶	نمودار ۴-۴- تأثیر افزایش صادرات بخش خدمات بر رشد بخشهای اقتصاد - سال ۱۳۷۳
۶۸	نمودار ۵-۴- مقایسه ضریب تکاثری فراز و نشیب بخشهای اقتصادی برای سال ۱۳۶۷
۶۹	نمودار ۶-۴- مقایسه ضریب تکاثری فراز و نشیب بخشهای اقتصادی برای سال ۱۳۷۳
۷۲	نمودار ۷-۴- اثرات عوامل مختلف بر رشد کل اقتصاد در دوره ۷۳-۱۳۶۷
۷۳	نمودار ۸-۴- مقایسه اثرات گسترش بازار داخلی با گسترش صادرات برای بخشهای اقتصادی در دوره ۷۳-۱۳۶۷
۷۷	نمودار ۹-۴- تجزیه اثرات گسترش صادرات نفت در سایر بخشها در دوره ۷۳-۱۳۶۷
۷۷	نمودار ۱۰-۴- تجزیه اثرات گسترش صادرات صنعت در دوره ۷۳-۱۳۶۷
۸۲	نمودار ۱۱-۴- تأثیر افزایش صادرات کشاورزی بر رشد سایر بخشها در سال ۱۳۶۷
۸۳	نمودار ۱۲-۴- تأثیر افزایش صادرات نساجی بر رشد سایر بخشها در سال ۱۳۶۷
۸۵	نمودار ۱۳-۴- تأثیر افزایش صادرات نفت بر رشد سایر بخشها در سال ۱۳۶۷
۸۶	نمودار ۱۴-۴- تأثیر افزایش صادرات حمل و نقل بر رشد سایر بخشها در سال ۱۳۶۷
۸۸	نمودار ۱۵-۴- مقایسه ضریب تکاثری فراز و نشیب بخشهای مختلف اقتصادی در سال ۱۳۶۷
۹۰	نمودار ۱۶-۴- مقایسه ضریب تکاثری فراز و نشیب بخشهای مختلف اقتصادی در سال ۱۳۷۳
۹۰	نمودار ۱۷-۴- مقایسه اثر گسترش بازار داخل و گسترش صادرات بر رشد بخشهای مختلف اقتصاد در دوره ۷۳-۱۳۶۷
۹۶	نمودار ۱۸-۴- مقایسه اثر گسترش صادرات بخش کشاورزی بر سایر بخشهای اقتصاد در دوره ۷۳-۱۳۶۷
۹۴	نمودار ۱۹-۴- مقایسه اثر گسترش صادرات بخش صنایع غذایی بر سایر بخشهای اقتصاد در دوره ۷۳-۱۳۶۷

فصل اول

هدف و فرضیه‌ها

مقدمه

رشد و توسعه اقتصادی از اهداف مهم کلان اقتصادی هر کشور می‌باشد. زیرا برای افزایش سطح زندگی افراد هر کشور باید شاخصهای اقتصادی واجتماعی بهبود یابند، این مهم جز در سایه رشد و توسعه اقتصادی کشور میسر نیست. انسان قرن بیستم دیگر به حداقلها راضی نیست و روز به روز خواهان حرکت به سمت پیشرفت بیشتر است.

در دنیای امروز که شکاف بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را کشورهای در حال توسعه بخوبی درک کرده‌اند. جنبش عظیمی در کشورهای جهان سوم برای از بین بردن این شکاف اقتصادی بوجود آمده است، بنابراین به رشد و توسعه اقتصادی اهمیت زیادی داده می‌شود. مردم کشورهای در حال توسعه خواهان زندگی‌ای، همانند زندگی مردم کشورهای توسعه یافته هستند، بنابراین یا به این کشورها مهاجرت می‌کنند یا می‌کوشند که کشورهای خود را به سطح کشورهای در حال توسعه برسانند که این دومی مبحث رشته توسعه اقتصادی است که در آن کوشیده می‌شود تا شاخصهایی که نشان دهنده سطح رفاه افراد هستند را رشد دهند.

برای رسیدن به رشد و توسعه عوامل زیادی تاثیر گذار می‌باشند، که باید به تمام آنها توجه کافی شود تا یک رشد بلند مدت و متعادل بوجود آید. همچنین راهکارهای متفاوتی برای رسیدن به رشد اقتصادی وجود دارد که برای انتخاب یکی از آنها به عنوان استراتژی توسعه باید، برای هر کدام از آنها، توانایی‌ها ضعفها و زمینه‌های مورد نیاز به خوبی بررسی شود و باید توانایی‌های اقتصادی کشور در اجرای آن سیاست نیز بررسی شود، تا سیاستی اتخاذ شود که بیشترین هماهنگی را با شرایط جامعه داشته باشد.

یکی از این سیاستها، سیاست تجارت به عنوان موتور رشد می‌باشد که در آن افزایش حجم تجارت میتواند باعث رشد اقتصادی کشور شود، سر ویلیام آرتور لوئیس درباره رابطه بازرگانی خارجی و رشد اقتصادی چنین می‌گوید: بین بازرگانی خارجی و رشد اقتصادی همبستگی زیادی وجود دارد،

چنانچه سرعت افزایش صادرات بیش از واردات باشد، بازرگانی می‌تواند برانگیزنده رشد باشد، ولی اگر سرعت افزایش واردات به صادرات پیشی گیرد بازرگانی موجب توقف رشد خواهد شد.

در جهان امروز با توجه به حجم زیاد اطلاعات، فواصل مکانی هر روز کوتاهتر می‌شود و جهان رفته رفته خودش را به صورت دهکده‌ای بزرگ نشان می‌دهد. در این دنیا که ارتباطات حرف اول روابط جهانی را می‌زنند، اگر اقتصاد بخواند جدا از جهان حرکت کند یا توانایی رشد را از خود سلب می‌کند و یا بناچار و ناخواسته در اقتصاد جهانی حل می‌شود، بگونه‌ای که دیگر توانایی برای تصمیم‌گیری نداشته باشد. زیرا یکی از شرایط رشد و پیشرفت تکنولوژی ارتباط با کشورهای دیگر است، دیگر در این زمان کشوری قادر نیست بدون ارتباط قوی و تنگاتنگ با دیگران از لحاظ علمی و تکنولوژی پیشرفت کند، که این عامل اصلی در رشد اقتصادی است زیرا تا علم و تکنولوژی کشوری رشد نیابد، توانایی بهبود کیفی و کمی تولید را ندارد بنابراین از لحاظ اقتصادی روز به روز ضعیف‌تر می‌شود.

وسیله ارتباط اقتصادی در دنیای امروز تجارت و آزاد سازی تجاری می‌باشد به نظر می‌رسد که آزاد سازی تجارت و افزایش تجارت در آینده نه چندان دور، امری اجباری باشد زیرا جوامع بسته توانایی رشد را ندارند بنابراین روز به روز ضعیف‌تر شده و روزی ناخودآگاه، در اقتصاد جهان حل خواهند شد.

اما این دلیل بر این نمی‌شود که، با چشمانی بسته و بدون تفکر به آزادسازی تجاری روی آورد بلکه باید اول توانایی‌ها و ضعفهای اقتصادی خودمان را بسنجیم و بعد آهسته آهسته و با برنامه وارد اقتصاد جهانی بشویم. در این پایان نامه سعی می‌کنیم که توانایی اجرای این سیاست در ایران را از نگاه تازه‌ای بررسی کنیم.

عموماً برای تشویق صادرات در اقتصادهای در حال توسعه سفارش می‌شود که به صادرات بخش صنعت اهمیت بیشتری داده شود. زیرا این بخش به علت پیوندهای پسین و پیشین زیاد می‌تواند همراه با رشد خود سایر بخشها را هم رشد دهد. این بخش دارای ارتباط قوی با سایر بخشها است، زیرا مواد

اولیه مورد نیاز خود را از سایر بخشها میگیرد و قسمت عمده‌ای از محصولات خود را به عنوان ابزار کار به سایر بخشها ارسال می‌دارد.

در این پایان نامه برای اینکه بتوانیم این پیوندهای پسین و پیشین را با دقت بیشتری مورد بررسی قرار دهیم از جدول داده - ستانده برای بررسی این تئوری استفاده کرده‌ایم. برای این منظور از دو جدول داده ستانده سال ۱۳۶۷ و ۱۳۷۳، استفاده شده است.

هدف اصلی از انجام این تحقیق بررسی افزایش حجم تجارت بر رشد اقتصادی ایران در دوره ۷۳-۱۳۶۷ بوده است.

فرضیات این تحقیق عبارتند از :

- افزایش حجم صادرات تاثیر مثبت بر رشد اقتصادی ایران در دوره مذکور داشته است.
- شکل کلی رشد اقتصادی ایران در دوره مذکور برمبنای گسترش بازار داخلی بوده است.